

*Виговський Д.Л.,
аспірант відділу проблем кримінального
права, криминології та судоустрою
Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА” В СУЧАСНІЙ КРИМІНОЛОГІЇ

Коло проблем кримінальної субкультури в криминології на сучасному етапі надзвичайно широке. Найголовнішою з них є невизначеність терміну “кримінальна субкультура” взагалі. Як вітчизняні, так і закордонні криминологи рідко доходять згоди щодо цього терміну. Немає визначення кримінальної субкультури і в законодавстві. На нашу думку, щоб вести предметну розмову про кримінальну субкультуру необхідно чітко визначити цей термін, ґрунтуючись на розробках фахівців-криминологів, соціологів, філософів тощо.

Розглядаючи термін “кримінальна субкультура” перш за все слід з’ясувати, що взагалі розуміється під терміном “субкультура”. Як і більшість інших найбільш вживаних понять соціальних наук, термін “субкультура” отримав багато різноманітних, не зовсім чітких визначень. А.Я. Фліер визначає субкультуру, як “культури відносно великих, компактно і відносно ізольовано поселених, чи іншим чином відокремлених від інших груп¹”. Кандидат історичних наук С.О. Сергеев визначає субкультуру як “систему цінностей, настанов, способів поведінки і стилів життя, яка притаманна більш дрібній соціальній групі, що територіально чи соціально більш чи менш відокремлена²”.

Термін “кримінальна субкультура” вважається загальноприйнятим в науці криминології, проте більшість авторів не можуть дійти згоди стосовно її визначення. Так, наприклад, Ю.К. Александров вважає, що “кримінальна субкультура – це спосіб життєдіяльності осіб, що об’єдналися в кримінальні групи і дотримуються певних законів і традицій³”. На нашу думку, таке визначення не зовсім розкриває сутність кримінальної субкультури, оскільки її носієм може бути особа, яка принципово не входить до складу жодної кримінальної групи, проте веде асоціальний спосіб життя і дотримується поширених серед злочинців законів і традицій.

Закордонна школа криміналістики розглядає вищевказаний термін в дещо іншому розумінні. Зокрема, відомий американський вчений Верон Фокс, що присвятив криминології багато своїх праць, пише про так звані “теорії субкультур”, що розглядають в більшості питання особи злочинця (психологічний портрет, ставлення до оточення), і лише факультативно – групи в цілому. На думку В.Фокса, кримінальна субкультура це середовище, в якому “людина розвивається в групі собі подібних чи зграї, члени якої мають стійку систему цінностей, що відрізняється від загальноприйнятої⁴”. В даному визначенні не зовсім чітко визначено важливу ознаку кримінальної субкультури – асоціальну орієнтацію системи псевдоцінностей, спрямовану на вираження явної неповаги до суспільства, ведення паразитичного способу життя. На ці ознаки, як обов’язкові, вказував французький соціолог Мендра Анрі: “Сприймаючи

¹ Фліер А.Я. Культурология для культурологов. – М.: Академический проект, 2000. – С.152

² <http://www.kulichki.com/tolkien/spletni/podshivka/virezki/980000.htm>

³ Александров Ю.К., Очерки криминальной субкультуры. – М.: Права человека, 2001. – С.8.

⁴ Фокс В. Введение в криминологию. – М.: Прогресс, 1980. – С.143.

субкультуру злочинної групи, суб'єкт, що потрапив в неї, ніби звільняється від соціальних заборон, і, більш того, саме їх порушення найчастіше й складає норму кримінальної субкультури⁵". С.О. Сергеев, на нашу думку, правильно зауважив, що "термін субкультура не означає, що група виступає проти пануючої в суспільстві культури⁶". Необхідні і інші ознаки, що вказують на асоціальність субкультури.

Грунтуючись на вищевказаному, кримінальну субкультуру можна визначити, як **узгодженість волі і свідомості особи із законами кримінального світу**. Під узгодженістю волі і свідомості слід розуміти повне або часткове позитивне сприйняття норм поведінки, готовність їм підкорятися. Під "законами кримінального світу" – загальноприйнятті в злочинному середовищі норми поведінки. Такі норми є носіями асоціальних настроїв, анархізму, відмови від системи загальнолюдських цінностей, які виражені в схильності до вчинення злочинів, ведення паразитичного способу життя, неповазі до суспільства, агресивності по відношенню до оточуючих тощо. "Для асоціальної субкультури характерні жорстокість і обман, безжалісність і вимагання, паразитизм і вандалізм⁷".

Проте слід відмежовувати будь-яку асоціальну субкультуру від кримінальної субкультури. Існує власна субкультура в осіб, що зловживають алкоголем, токсичними речовинами, наркотиками, є членами різноманітних тоталітарних сект. Проте їх специфічні традиції відрізняються від кримінальної субкультури. Найбільш помітна ця різниця у зовнішніх проявах кримінальної субкультури, як то: жаргон, стиль одягу, татуювання, що містять прихований сенс тощо. На нашу думку, з усіх перерахованих субкультур саме кримінальна є найбільш шкідливою і небезпечною для суспільства, оскільки її цінності формуються з врахуванням нижченаведених факторів:

- наявність широкого поля діяльності і можливості для самоствердження і компенсації невдач, які особа зазнала в суспільстві;
- безпосередньо процес злочинної діяльності, що включає в себе ризик, екстремальні ситуації і часто здається привабливим, таємничим і незвичайним;
- зняття багатьох моральних обмежень;
- відсутність заборони (табу) на будь-яку інформацію, в тому числі й інтимного характеру.

Наведені психологічні аспекти, як правило, здаються привабливими для осіб, що не сформувавшись ще в психологічному плані, зокрема неповнолітніх. В віці, коли особистість підлітка формується, для нього набагато привабливішими здаються псевдоцінності кримінальної субкультури, ніж справжні, що виховуються в сім'ї, школі. В результаті, злочинний світ отримує підкріплення в вигляді нових членів злочинних зграй і банд. Як вважав професор І.П. Лановенко "Щоб перекрити канали для самовідновлення злочинності важливо і необхідно... надійно захистити молоде покоління від будь-яких негативних явищ, серед яких, напевно, найважливішу роль займає втягнення дорослими особами неповнолітніх в злочинну чи іншу антигромадську діяльність⁸".

Безсумнівно, кримінальна субкультура, яка виникла, найімовірніше, стихійно, існує і підтримується тому, що є верстви населення, для яких вона вигідна. Професійні злочинці, правопорушники "зі стажем" цілком свідомо втягують представників молодого покоління в пияцтво, вживання наркотиків, азартні ігри, залучаючи їх таким чином до паразитичного,

⁵ Мендра Анри. Основы социологии. М.: 1999. С. 169.

⁶ <http://www.kulichki.com/tolkien/spletni/podshivka/virezki/980000.htm>

⁷ Александров Ю.К., Очерки криминальной субкультуры. – М.: Права человека, 2001. – С.4.

⁸ Борьба с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность. За ред.И.П. Лановенко. – К.: Наукова думка, 1986. – С.4.

асоціального способу життя. І з часом це призводить до того, що неповнолітні, втративши правильну соціальну орієнтацію, скоюють злочини, а в місцях позбавлення волі, де вони опиняються після цього, продовжують „навчання” злочинним традиціям. “Втягнення в кримінальну субкультуру відбувається відносно швидко і є специфічним способом компенсації невдач, які зазнає особа, особливо це стосується неповнолітніх⁹”. Звичайно, не всі підлітки схильні до вчинення злочинів. Відомий психолог А.Г. Ковальов, наприклад, визначив так званий “парціальний” тип злочинця, з частковою кримінальною зараженістю. “Особистість таких людей ніби роздвоєна, в ній мешкають риси як нормального соціального типу, так і риси злочинця¹⁰”. І при умовах, що є сприятливими для розвитку саме злочинного типу особистості, потенційна схильність до вчинення правопорушень отримує поштовх до реалізації її.

“В певній ситуації раніше приховані негативні якості структури особистості починають домінувати над позитивними якостями, що знаходить вираз в злочинній поведінці¹¹”. На нашу думку, розповсюджувачами кримінальної субкультури є кримінальні групи, а конкретно – злочинці - рецидивісти. Вони акумулюють, проходячи через місця позбавлення волі норми злочинної поведінки, так звані “злочинні поняття”, а потім передають їх іншим. Ми вважаємо, що доцільно вести мову про три психологічних механізми відновлення злочинності:

1) Персоналізований механізм. В такому випадку злочинець, найчастіше з багатим досвідом з місць позбавлення волі починає “виховувати” конкретного індивідуума, схильного до девіантної поведінки;

2) Кримінально-груповий механізм. За допомогою нього кримінальна субкультура своїми нормами і звичаями зміцнює злочинні групи, подовжує їх існування;

3) Криміналізація всього населення. Цей механізм вважаємо найважливішим в процесі розповсюдження кримінальної субкультури, а тому і найнебезпечнішим. Найчіткіше простежується вплив кримінальної субкультури на загальновишарпану культуру через засоби мас-медіа: газети, журнали, радіо- і телеканали, художні фільми. Створення привабливого образу супермена-злочинця є неприпустимим для засобів масової інформації. Демонстрування фільмів і телесеріалів на кшталт “Бандитський Петербург”, “Бригада”, “Брат”, “Брат-2”, є неприпустимим, оскільки виправдовує насилля і ідеалізує культ жорстокості. Після перегляду подібних фільмів підліток виявляється дезорієнтованим соціально, а відсутність ідеологічної роботи в сучасній школі і недостатня увага питанням виховання в сім’ї призводить до асоціального напрямку розвитку особистості. Важливим негативним аспектом формування особистості злочинця є його індивідуалістська орієнтація, егоїстичне світосприйняття, яке й виховує кримінальна субкультура. На думку професора О.М. Костенка “модус особи, що виникає з індивідуалістського способу існування і індивідуалістської орієнтації психічного регулювання поведінки – індивідуалістський. Він проявляється в вигляді аморальної поведінки, в тому числі і кримінальної.”¹² А найчастіше дорослі злочинці, втягуючи неповнолітніх у злочинну діяльність, виховують в них саме індивідуалістську орієнтацію, привчають розглядати

⁹ Александров Ю.К. Очерки криминальной субкультуры. – М.: Права человека, 2001. – С.2.

¹⁰ Ковалев А.Г. Психологические основы исправления правонарушителя. – М.: 1968. – С.50.

¹¹ Миллер А.И., Противоправное поведение несовершеннолетних: генезис и ранняя профилактика. – К.: Наукова думка, 1985. – С.62

¹² Костенко А.Н.. Принцип отражения в криминологии. – К.: Наукова думка, 1986. – С.34.

оточуючих (батьків, товаришів, педагогів) лише через призму власного “я”. В результаті цього, підліток втрачає правильну соціальну орієнтацію, стає залежним від власних комплексів, завищеної самооцінки. Безсумнівно, не лише вплив кримінальної субкультури штовхає підлітка на вчинення злочину, причин є досить багато. “Необхідно мати на увазі те, що майже завжди доводиться стикатися не з окремими причинами, а з сукупністю обставин, які, переплітаючись і взаємодіючи, створюють атмосферу, що сприяє вчиненню злочинів підлітками”¹³. Але важливість впливу кримінальної субкультури не можна недооцінювати.

На нашу думку, боротьба з негативними проявами кримінальної субкультури повинна стати одним з найважливіших завдань органів та організацій, що займаються профілактикою злочинності неповнолітніх (відділи кримінальної міліції в справах неповнолітніх органів МВС, служби в справах неповнолітніх при міських, сільських та селищних радах, громадські організації тощо), а також кожного пересічного громадянина. Активна, систематична робота, спрямована на правильну соціальну орієнтацію неповнолітнього, з метою розвинути в нього повагу до суспільства, почуття відповідальності неодмінно дасть позитивні результати навіть в умовах складної економічної ситуації та ідеологічної кризи, що спостерігається в Україні сьогодні.

Література

1. Флиер А.Я. *Культурология для культурологов.* – М.: Академический проект, 2000. – 187 с.
2. <http://www.kulichki.com/tolkien/spletni/podshivka/virezki/980000.htm>
3. Александров Ю.К., *Очерки криминальной субкультуры.* – М.: «Права человека», 2001. – 124 с.
4. Фокс В. *Введение в криминологию.* – М.: Прогресс, 1980. – 310 с.
5. Мендра Анри. *Основы социологии.* – М.: 1999. – 245 с.
6. <http://www.kulichki.com/tolkien/spletni/podshivka/virezki/980000.htm>
7. *Борьба с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность.* За ред. И.П. Лановенко. – К.: Наукова думка, 1986. – 253 с.
8. Ковалев А.Г. *Психологические основы исправления правонарушителя.* – М.: 1968. – 124 с.
9. Миллер А.И. *Противоправное поведение несовершеннолетних: генезис и ранняя профилактика.* – К.: Наукова думка, 1985. – 148 с.
10. Гуковская Н.И. *Деятельность следователя и суда по предупреждению преступлений несовершеннолетних.* – М.: 1967. – 125 с.

Стаття рекомендована до друку відділом проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (протокол № 8 від 10.06.2003 року).

¹³ Гуковская. Н.И. *Деятельность следователя и суда по предупреждению преступлений несовершеннолетних.* – М.: 1967. – С.7